

Ewa Trojanowska¹

**GOTOWOŚĆ DO ZADOŚĆUCZYNIENIA SPRAWCÓW
PRZEMOCY W RODZINIE JAKO PODSTAWA
DO UDZIAŁU W MEDIACJACH PO WYROKU**

**READINESS OF THE PERPETRATORS OF
DOMESTIC VIOLENCE TO REDRESS, AS A BASIS
FOR PARTICIPATION IN MEDIATION AFTER
A COURT SENTENCE**

Otrzymano: 02.01.2020   Zaakceptowano: 14.04.2020   Opublikowano: 12.08.2020

DOI: 10.5604/01.3001.0014.3044

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Celem badań własnych było określenie poziomu gotowości do zadośćuczynienia mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności – sprawców przemocy w rodzinie. Badania zostały przeprowadzone przy wykorzystaniu metody sondażu diagnostycznego. Wyniki badań wskazują, że sprawcy przemocy w rodzinie cechują się niskim poziomem zadośćuczynienia. Badania mają charakter eksploracyjny. Jednakże można stwierdzić, że należy konstruować programy resocjalizacyjne ukierunkowane na rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia u sprawców przemocy w rodzinie.

Słowa kluczowe: mediacja, zakład karny, przemoc w rodzinie

---

¹ Ewa Trojanowska, doktorantka, Katedra Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, autor do korespondencji: Ewa Trojanowska, e-mail: e.trojanowska5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0481-4218.

Abstract

The purpose of this research was to determine the level of readiness to redress, among men serving prison sentences as perpetrators of domestic violence. The study applied the method of a diagnostic survey. The research results indicate that perpetrators of domestic violence are characterized by low levels of willingness to redress. The research is exploratory. However, it can be concluded that there is a need for social rehabilitation programs aimed at developing the readiness of perpetrators to compensate for domestic violence.

Key words: mediation, penitentiary institution, domestic violence

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem wieloaspektowym i złożonym. Pomocy potrzebują nie tylko osoby doświadczające przemocy, ale także jej sprawcy oraz świadkowie. W związku z tym skuteczność podejmowanych działań w celu jej zapobiegania wymaga interdyscyplinarnej współpracy przedstawicieli wielu dziedzin.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji przemocy w rodzinie. Jednakże panuje zgodność odnośnie trzech kryteriów świadczących o występowaniu przemocy: rodzaj zachowania sprawcy, jego intencje skrzywdzenia drugiej strony oraz konsekwencje tych zachowań dla osoby doświadczającej przemocy². Przykładem takiego rozumienia przemocy w rodzinie jest definicja Ireny Pospiszyl, która definiuje ją jako „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w wolność osobistą jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”³.

W myśl art. 2 ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 roku, przemoc w rodzinie jest to „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdro-

---

² W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, s. 12.

³ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, w: *Resocjalizacja*, tom 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008, s. 57.

wiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą⁴. Członkiem rodziny w świetle przedstawionej definicji jest „małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu”⁵, a także inna osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca⁶.

Trudno jest oszacować skalę występowania tego zjawiska. Jednym ze źródeł takich informacji są statystyki policyjne. Informacje dotyczące procedury „Niebieska Karta” pokazują, że od 2014 roku liczba wypełnionych formularzy wynosi przynajmniej 73 tysiące, sprawcami przemocy w rodzinie są w głównej mierze mężczyźni, a osobami jej doświadczającymi kobiety. Należy jednak zaznaczyć, że liczba przypadków podejrzenia, że w danej rodzinie występuje przemoc jest wyższa, ponieważ przytoczone dane pokazują jedynie działania Policji, a również inne podmioty, np. przedstawiciele oświaty lub pracownicy pomocy społecznej, mogą wszczynać wspomnianą procedurę⁷.

Osoby stosujące przemoc wobec członków swojej rodziny najczęściej zostają skazane na podstawie artykułu 207 k.k., którego § 1 brzmi:

„Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”⁸.

Sprawcy znęcania się na nad członkiem rodziny lub inną osobą zależną i nieporadną podlegają różnym karom. Dane pokazują, że od kilku lat w zdecydowanej większości przypadków są to kary pozbawienia wolności, ale z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Drugą najliczniejszą grupą są osoby, którzy zostały skazane na karę bezwzględnego pozbawienia wolności, a w dalszej kolejności osoby, które podlegały karom: ograni-

---

⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2020, poz. 218 t.j.).

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.) – zwana dalej k.k.

⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2020, poz. 218 t.j.).

⁷ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>, dostęp: 13.12.2019.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 207 (Dz.U. 2019, poz. 1950, t.j.).

czenia wolności oraz grzywny samoistnej⁹. Wśród tych grup najczęściej podejmowane są oddziaływania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie wobec osób osadzonych w zakładach karnych. Kodeks karny wykonawczy nie wyróżnia sprawców przemocy w rodzinie jako oddzielnej kategorii osadzonych, wobec których należy prowadzić specjalne oddziaływania. Jednakże Służba Więzienna realizuje Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie¹⁰. W praktyce penitencjarnej oznacza to, że pomimo tego, że sprawcy przemocy w rodzinie nie stanowią odrębnej kategorii skazanych, to prowadzone są w zakładach karnych oddziaływania, które skierowane są tylko do tej grupy osób.

Jednym z problemów sprawców przemocy w rodzinie jest uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie¹¹. Dlatego też pierwszym etapem pracy resocjalizacyjnej na terenie zakładu karnego z tymi osobami powinna być diagnoza, a następnie terapia, która prowadzona jest na oddziałach terapeutycznych oraz w formie tzw. krótkiej interwencji, w sytuacjach, gdy czas oczekiwania na miejsce na powyższym oddziale jest zbyt długi lub przekracza czas odbywania kary¹². Dopiero po odbytej terapii osoby stosujące przemoc w rodzinie powinny uczestniczyć w programach resocjalizacyjnych, zwłaszcza tych o charakterze korekcyjno-edukacyjnym. W zakładach karnych dostępna jest szeroka oferta tych programów. W roku 2016 zrealizowano 212, a w 2017 – 192 edycje programów korekcyjno-edukacyjnych, które były prowadzone przez funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej¹³. Tymi programami są: „Duluth”, „Stop

⁹ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Prawomocne osądzenia osób dorosłych 2013–2017*, Warszawa 2019, s. 45, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/>, dostęp: 13.12.2019.

¹⁰ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r.*, Warszawa 2018, s. 105, <https://www.gov.pl/attachment/4002398e-462d-4d27-af3c-a6683469dac7>, dostęp: 13.08.2019.

¹¹ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>, dostęp: 26.11.2019.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, art. 96 (Dz.U. 2020, poz. 523 t.j.); B. Zajęcka, *Terapia osób uzależnionych od alkoholu w jednostkach penitencjarnych*, w: *Wychowanie do dialogu*, red. K. Rędziński, Częstochowa 2008, s. 134–136; L. Wojciechowski, J. Sankowski, *Oddziaływania korekcyjne personelu więziennego wobec skazanych z art. 207 i 209 k.k.*, w: *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*, red. A. Lewicka-Zelent, Warszawa 2017, s. 150–151.

¹³ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 za okres od 1 sty-*

przemocy-druga szansa”¹⁴ oraz autorskie opracowane przez pracowników Służby Więziennej¹⁵.

Podejmowane wobec sprawców przemocy w rodzinie oddziaływania wynikają z celu wykonywania kary pozbawienia wolności, który został określony w art. 67 k.k.w. Celem tym jest „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności”¹⁶. Ta odpowiedzialność powinna również odnosić się do popełnionego przez siebie przestępstwa. Zwłaszcza sprawcy czynów zabronionych, w których ucierpiały osoby pokrzywdzone, powinny podjąć działania naprawcze wobec nich jako wyraz przejęcia odpowiedzialności za popełnione przez siebie przestępstwo. Przejęcie tej odpowiedzialności jest możliwe na przykład podczas tzw. mediacji po wyroku, w których mogą uczestniczyć osoby odbywające karę pozbawienia wolności¹⁷.

Agnieszka Lewicka-Zelent rozumie mediację jako „dialog dwóch skonfliktowanych stron – przebiegający w obecności neutralnego i bezstronnego mediatora (osoby niezaangażowanej w konflikt) – zmierzający do uzyskania przez nie satysfakcjonującego rozwiązania, w którym zostają uwzględnione ich potrzeby”¹⁸. Mediacje w sprawach karnych mogą być prowadzone na etapie postępowania przygotowawczego, sądowego oraz w postępowaniu

---

cznia do 31 grudnia 2017 r., Warszawa 2018, s. 111–112, <https://www.gov.pl/attachment/4002398e-462d-4d27-af3c-a6683469dac7>, dostęp: 13.08.2019.

¹⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/oferta-programowa-dla-skazanych-sprawcow-przemocy>, dostęp: 22.11.2019; <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Stop-przemocy-druga-szansa-04>, dostęp: 22.11.2019.

¹⁵ B. Kalinowska-Prokopowicz, *Program przeciwdziałania przemocy rodzinie*, w: *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Kraków 2013, s. 160–162. M. Chojnacka, D. Jodłowska, *Bo zupa była za słońca – program przeznaczony dla sprawców przestępstw przeciwko rodzinie*, w: *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Kraków 2013, s. 162–168.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, art. 67 § 1 (Dz.U. 2020, poz. 523 t.j.).

¹⁷ G. Wrona, M. Płatek, *Kilka przykładów zastosowania sprawiedliwości naprawczej*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Warszawa 2005, s. 162; L. Hyb, *Praca ze skazanymi w środowisku zamkniętym*, w: *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Radom 2010; M. Grudziecka, J. Książek, *Mediacja sprawdziła się jako instytucja dla pokrzywdzonych*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 67.

¹⁸ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Lublin 2015, s. 100.

wykonawczym¹⁹. Mediacje po wyroku prowadzone są w trakcie odbywania kary przez sprawcę przestępstwa. Szczególnego wymiaru nabierają w sytuacji, gdy sąd penitencjarny rozważa możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego z odbycia reszty kary pozbawienia wolności²⁰. Jednakże w praktyce ten rodzaj mediacji jest prowadzony niezwykle rzadko z powodu braku jasno określonych zapisów prawnych oraz różnej interpretacji art. 162 § 1 k.k.w.²¹

Udział sprawcy przemocy w rodzinie w postępowanie mediacyjnym prowadzonym na etapie postępowania wykonawczego ważny jest przede wszystkim z perspektywy pozytywnej reintegracji społecznej. Zadośćuczynienie osobie pokrzywdzonej lub naprawienie szkody wynikające z poczucia winy oraz zrozumienia krzywdy/szkody wyrządzonej osobie pokrzywdzonej może stać się podstawą do naprawienia z nią relacji, co jest szczególnie ważne w przypadku osób, które zostały skrzywdzone przez członków swojej rodziny lub inne bliskie osoby²². Oznacza to, że mediacje po wyroku mogą wspomagać proces resocjalizacji prowadzony na terenie jednostki penitencjarnej.

Osoba pokrzywdzona również może wiele zyskać, uczestnicząc w mediacjach po wyroku. Wraz ze zbliżającym się terminem opuszczenia zakładu karnego przez sprawcę przemocy w rodzinie, u wielu osób pokrzywdzonych zwiększa się strach oraz obawa przed zemstą czy nękaniami ze strony sprawcy²³. Wypracowanie rozwiązań dotyczących relacji między stronami konfliktu o charakterze prawnym już na etapie odbywania kary przez sprawcę może obniżyć lęk u osoby pokrzywdzonej, a jej potrzeby związane z tą sytuacją mogą zostać zaspokojone²⁴. Dzieje się tak,

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, art. 162 § 1 (Dz.U. 2020, poz. 523 t.j.).

²⁰ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, w: *Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2015, s. 149.

²¹ M. Grudziecka, J. Książek, *op. cit.*, s. 69; K. Winiarek, *Mediacja po wyroku*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Warszawa 2005, s. 200–202.

²² G. Wrona, M. Płatek, *op. cit.*, s. 162; M. Grudziecka, J. Książek, *op. cit.*, s. 67; J. Karbarz-Górka, *Rozważania na temat pozytywnych aspektów mediacji po wyroku*, w: *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gretkowski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009, s. 169–170; M. Michel, *Rola mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą czynu karalnego lub przestępstwa w procesie karnym w kontekście idei sprawiedliwości naprawczej*, w: *Niebanalny wymiar resocjalizacji*, red. S. Przybyliński, Toruń 2010, s. 52.

²³ J. Karbarz-Górka, *op. cit.*, s. 171.

²⁴ *Ibidem*, s. 171–173.

ponieważ w procesie mediacyjnym jest ona podmiotem traktowanym na równi z drugą stroną, która do tej pory była dominująca przez stosowanie przemocy²⁵.

Mediacje prowadzone z art. 207 k.k. to mediacje karne, ale z uwagi na rodzaj relacji łączący strony, przypominają one również mediacje rodzinne. Mediacje rodzinne, sądowe czy nieformalne, prowadzone są między członkami rodziny. Uznawane są one za jedną z najtrudniejszych do prowadzenia mediacji z uwagi na: charakter relacji wiążący osoby bliskie, siłę i natężenie emocji im towarzyszących, dalekosiężność i głębokość konsekwencji konfliktu oraz jego złożoność i wielowątkowość²⁶. Mediacje te uznaje się za jedne z najtrudniejszych, ponieważ wypracowanie satysfakcjonującego rozwiązania utrudnia nakładanie się jawnych oraz ukrytych potrzeb i intencji²⁷.

Istnieją również pewne przeciwwskazania do prowadzenia mediacji. Agata Gójska wymienia cztery okoliczności, w których mediacja nie powinna być prowadzona, ponieważ nie pozwala na konstruktywne rozwiązania, ale przede wszystkim może skutkować krzywdzącymi postanowieniami dla jednej ze stron. Do tych przeciwwskazań należą: uzależnienie od alkoholu lub środków psychoaktywnych jednej lub dwóch stron konfliktu; choroba psychiczna lub silne zaburzenie emocjonalne stron; występowanie znaczącej nierównowagi sił skonfliktowanych osób, która uniemożliwia prowadzenie negocjacji na równych pozycjach, a także przemoc w rodzinie²⁸.

Mniej radykalne stanowisko dotyczące prowadzenia mediacji w sytuacjach, gdy między stronami może dochodzić do przemocy, prezentuje Komitet Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich. Przedstawiając szereg zasad rekomendowanych w procesie mediacyjnym, stwierdza, że mediator powinien zwracać uwagę na to, czy w rodzinie była lub może być

---

²⁵ M.J. Zajączkowska, *Mediacja ofiara–sprawca. Sposób na lęk, agresję, przemoc*, „Gospodarka Rynek Edukacja” 2012, nr 1, s. 48–49.

²⁶ Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej oraz Memorandum Wyjaśniające, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji>, dostęp: 22.11.2019.

²⁷ K. Czayka-Chełmińska, M. Glegoła-Szczap, *O specyfice mediacji rodzinnej. Kilka refleksji na marginesie rozwiązań prawnych regulujących w Polsce stosowanie mediacji*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 271–280.

²⁸ A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Warszawa 2011, s. 8.

stosowana przemoc oraz jaki może mieć to wpływ na stanowiska stron. Jednakże występowanie przemocy w przeszłości nie jest równoznaczne z brakiem możliwości zastosowania mediacji aktualnie, ale wymaga od mediatora wysokiego profesjonalizmu, który zagwarantuje, że wypracowane przez strony rozwiązania będą oceniane przez nie jako sprawiedliwe i satysfakcjonujące²⁹.

W literaturze coraz częściej podnosi się kwestię prowadzenia mediacji karnych w sprawach z art. 207 k.k. Brakuje jednak badań empirycznych na ten temat. Grzegorz Skrobotowicz dokonał analizy 78 akt spraw, w których podejrzanemu postawiony został zarzut popełnienia przestępstwa z art. 207 k.k. oraz były prowadzone mediacje karne. Wykorzystał do tego autorski kwestionariusz³⁰. Wyniki przeprowadzonych przez niego analiz pokazują, że w części przypadków faza wykonawcza postanowień była w trakcie realizacji. Jednakże w ponad $\frac{3}{4}$ przypadków zobowiązania zostały wykonane w całości. G.A. Skrobotowicz uważa, że mediacja zapobiega wtórnej wiktyimizacji osoby pokrzywdzonej oraz daje możliwość wypracowania takich warunków porozumienia, które są nie tylko możliwe do realizacji, ale także są ważne dla stron³¹.

Badania pilotażowe ukierunkowane na określenie skali oraz efektywności mediacji w sprawach karnych o przemoc w rodzinie w Polsce zostały przeprowadzone przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości³². Eleonora Zielińska na podstawie dokonanych analiz stwierdza, że sądy chętnie kierowały do mediacji sprawy o przemoc w rodzinie, ale jednocześnie nie dokonywały ich wstępnej selekcji. W wyniku tego kierowano na mediację nawet w sytuacjach zaistnienia takich przeciwwskazań, jak: uzależnienie sprawcy przemocy w rodzinie od alkoholu lub narkotyków, niepełnosprawność intelektualna, zaburzenia psychiczne którejs z stron itp. Ponadto w żadnej z badanych spraw nie stwierdzono, aby mediator odmówił przeprowadzenia postępowania mediacyjnego „z uwagi na niecelowość jego prowadzenia lub potrzebę ochrony interesu osoby pokrzywdzonej”³³.

²⁹ Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej oraz Memorandum Wyjaśniające, <https://www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/>, dostęp: 18.11.2019.

³⁰ G.A. Skrobotowicz, *Mediacja w sprawach o przemoc w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3, s. 84–86.

³¹ *Ibidem*, s. 93 i n.

³² E. Zielińska, *Mediacja w sprawach karnych o przemoc w rodzinie – skala i efektywność w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2017.

³³ *Ibidem*, s. 116.

Stwierdzono również, że występują problemy z wywiązywaniem się przez sprawców przemocy z podjętych zobowiązań zawartych w ugodzie mediacyjnej. Osobą, której mediacja przyniosła więcej korzyści, jest sprawca przemocy, ponieważ wiele spraw zakończonych podpisaniem ugody mediacyjnej skutkowało warunkowym umorzeniem postępowania. Natomiast dla osoby pokrzywdzonej mediacja albo nie przynosiła trwałych korzyści, albo prowadziła nawet do wtórnej wiktymizacji³⁴.

Przedstawione wnioski z badań pilotażowych wskazują, że prowadzenie mediacji w sprawach karnych dotyczących przemocy w rodzinie wymaga zmian w regulacjach prawnych, podnoszenia wiedzy na temat mediacji podmiotów na nią kierujących oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych mediatorów.

Dość popularne jest kierowanie przez sędziów spraw do mediacji, w sytuacji, gdy sprawca jest oskarżony o popełnienie przestępstwa określonego w art. 207 k.k.³⁵ Jednakże uwzględniając potrzeby osoby pokrzywdzonej, należy pamiętać o etapach funkcjonowania jednostki, która została pokrzywdzona w wyniku przestępstwa. Wyróżnia się następujące fazy: zaprzeczania, winy, cierpienia, oburzenia, równoważenia oraz integracji³⁶. Najbardziej optymalnym czasem dla uczestniczenia w posiedzeniu mediacyjnym są dwie ostatnie fazy – faza równoważenia, w której emocje osoby pokrzywdzonej zostają wyciszone i zaczyna ona skupiać się na faktach oraz faza integracji, obejmująca zamykanie sprawy przestępstwa przez osobę pokrzywdzoną³⁷. Oznacza to, że być może w większości przypadków mediacje prowadzone na etapie wykonawczym byłyby bardziej skuteczne oraz obarczone mniejszym ryzykiem zagrożenia bezpieczeństwa dla ofiary niż mediacje prowadzone jeszcze przed wyrokiem sądowym. W tym czasie zarówno sprawca, jak i osoba doświadczająca przemocy mogłyby skorzystać z wielu form pomocy, np. psychoterapii, terapii uzależnienia od alkoholu, grup wsparcia dla sprawców lub ofiar czy programu korekcyjno-edukacyjnego. Udział w tych oddziaływaniach może spowodować, że równowaga stron podczas postępowania mediacyjnego zostanie zachowana, a wypracowane rozwiązania przyniosą skuteczne i konstruktywne rozwiązanie konfliktu.

---

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ M. Niełacna, *Mediacje prowadzone w sprawach karnych*, <https://interwencjaprawna.pl/docs/mediacje-karne.pdf>, dostęp: 18.12.2019.

³⁶ M. Grudziecka, J. Książek, *op. cit.*, s. 68.

³⁷ *Ibidem*, s. 68–69.

Podstawą udziału w mediacjach dotyczących konfliktu o charakterze prawnym jest gotowość do zadośćuczynienia, które A. Lewicka-Zelent definiuje jako zamiar, chęć i decyzję sprawcy konfliktu o charakterze prawnym, dotyczącą zrekompensowania osobie pokrzywdzonej strat, które poniosła oraz krzywd, których doznała³⁸. Autorka wyróżniła także dwa rodzaje zadośćuczynienia. Pierwszym z nich jest zadośćuczynienie emocjonalno-materialne, które przejawia się przede wszystkim w formie przeprosin oraz materialnej rekompensaty. Drugi rodzaj określony jako zadośćuczynienie usługowe obejmuje takie formy, jak np. podjęcie terapii czy pracę na rzecz osoby pokrzywdzonej lub lokalnej społeczności³⁹.

Pierwszym etapem działań zmierzających do udziału sprawców przemocy w rodzinie w mediacjach po wyroku jest określenie ich gotowości do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym w wyniku dokonanego przez nich przestępstwa. Gdyby wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że poziom ten jest niski, wówczas należałoby projektować oddziaływania resocjalizacyjne ukierunkowane na rozwój tejże gotowości. W związku z tym, to właśnie gotowość do zadośćuczynienia sprawców przemocy w rodzinie uczyniono przedmiotem badań własnych.

Założenia metodologiczne badań własnych

Głównym celem badań własnych jest określenie poziomu gotowości do zadośćuczynienia mężczyźni odbywających karę bezwzględnego pozbawienia wolności na podstawie art. 207 k.k.

Sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jaki jest poziom gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego i usługowego osób pozbawionych wolności?
2. Czy i na ile długość pobytu w zakładzie karnym warunkuje poziom gotowości osób pozbawionych wolności do podjęcia działań naprawczych?

Do pytania drugiego sformułowano następującą hipotezę roboczą: Osoby, które dłużej przebywają w zakładzie karnym będą przejawiać wyższy poziom ogólnej gotowości do zadośćuczynienia oraz gotowości do za-

---

³⁸ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich...*, Lublin 2015, s. 189.

³⁹ *Ibidem*, s. 171.

dośćuczynienia emocjonalno-materialnego i usługowego niż osoby, które odbywają pierwsze miesiące kary pozbawienia wolności.

Na podstawie wyników badań własnych, W. Poznaniak stwierdził, że zarówno u osób skazanych po raz pierwszy, jak i recydywistów w trakcie pierwszych miesięcy pobytu w zakładzie karnym obniża się poczucie własnej odpowiedzialności za popełnione przestępstwa⁴⁰.

Badania własne zostały przeprowadzone w trzech zakładach karnych na terenie województwa lubelskiego z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano narzędzie badawcze w postaci „Skali Gotowości do Zadośćuczynienia (SGZ)” autorstwa A. Lewickiej-Zelent. Na jej podstawie można określić gotowość osoby badanej do zadośćuczynienia osobie pokrzywdzonej. Skala składa się z dwóch podskal: „Zadośćuczynienia Emocjonalno-Materialnego” oraz „Zadośćuczynienia Usługowego”. Wykorzystane narzędzie pozwala także na określenie poziomu powyższych zmiennych na podstawie ustalonych norm w skali stenowej⁴¹.

Na podstawie danych uzyskanych z kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji dokonano charakterystyki grupy badanych osób.

Tabela 1. Charakterystyka badanych osób

Zmienne:	N	%
1. Wiek		
a. 22–30	22	36,7
b. 31–40	9	15,0
c. 41–50	17	28,3
d. 51–64	12	20,0
2. Wykształcenie:		
a. podstawowe	19	31,7
b. zawodowe	26	43,3
c. średnie	14	23,3
d. wyższe	1	1,7
3. Długość aktualnego pobytu w zakładzie karnym:		
a. do 12 miesięcy	27	45,0
b. powyżej 12 miesięcy	33	55,0

Źródło: badania własne.

⁴⁰ W. Poznaniak, *Zaburzenia w uspołecznianiu u przestępców. Analiza niektórych mechanizmów psychologicznych*, Poznań 1982, s. 177–178.

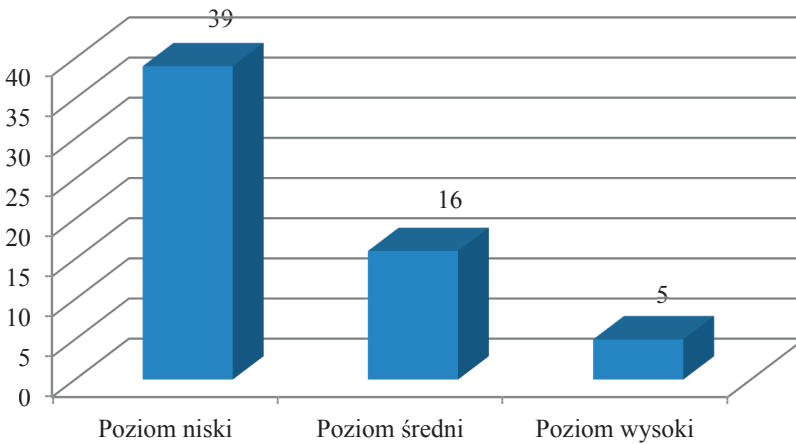
⁴¹ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich...*, s. 169.

Grupę badanych stanowiło 60 mężczyzn odbywających karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Ponad 1/3 mężczyzn w chwili badania miała od 22 do 30 lat. Osoby między 41. a 50. r.ż. stanowiły 28% wszystkich ankietowanych. 1/5 badanych miała od 51 do 64 lat. Najmniej liczną grupę stanowiły osoby między 31. a 40. r.ż. (15%). Najwięcej badanych (43%) legitymowało się wykształceniem zawodowym. Prawie 1/3 mężczyzn ukończyła tylko szkołę podstawową, natomiast prawie 1/4 ma wykształcenie średnie. Tylko jedna osoba ukończyła studia wyższe.

Wyniki badań własnych

W celu określenia poziomu gotowości do zadośćuczynienia badanych osób uzyskane wyniki surowe przeliczono na steny i w ten sposób wyznaczono poziom zmiennej.

Wykres 1. Poziom ogólnej gotowości do zadośćuczynienia badanych osób (dane w n)

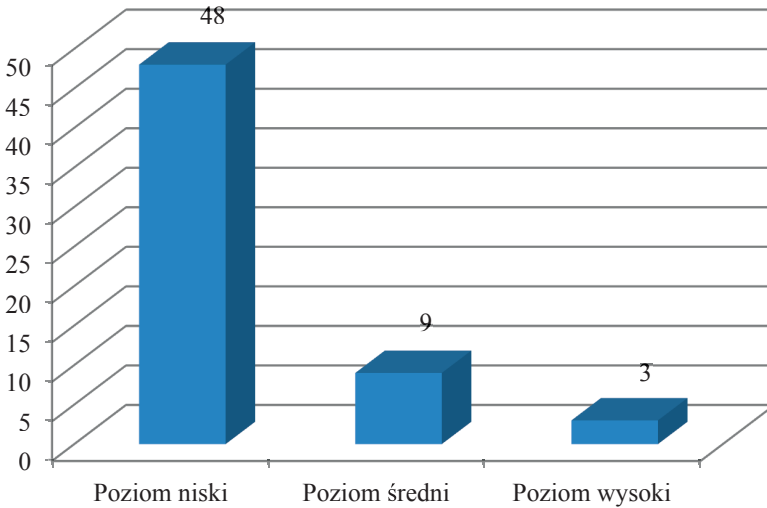
Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych przedstawionych na wykresie, zdecydowana większość osób nie przejawia gotowości do podjęcia działań naprawczych wobec osób pokrzywdzonych. Ponad 1/4 mężczyzn cechuje się przeciętnym pozio-

mem tej gotowości. Tylko 5 osób deklaruje gotowość do zadośćuczynienia swoim ofiarom.

Następnie określono poziom gotowości emocjonalno-materialnej badanych.

Wykres 2. Poziom gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego badanych osób (dane w n)

Źródło: badania własne.

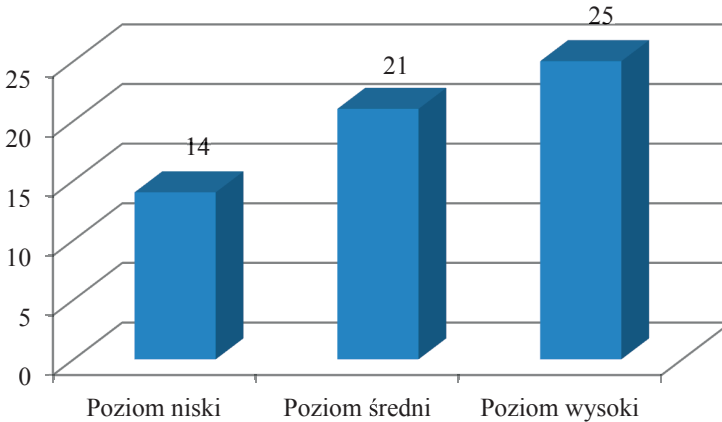
Nie wykazuje chęci do podjęcia działań restytucyjnych o charakterze emocjonalnym lub usługowym 80% ankietowanych. Tylko 15% deklaruje taką gotowość na poziomie przeciętnym, a trzy osoby są w stanie podjąć takie działania.

W dalszej kolejności sprawdzono, jakim poziomem gotowości do zadośćuczynienia usługowego cechują się osoby odbywające karę pozbawienia wolności.

W przypadku gotowości do zadośćuczynienia usługowego w porównaniu do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego oraz ogólnej gotowości do zadośćuczynienia, uzyskane wyniki przedstawiają się zupełnie inaczej. Ponad 40% badanych jest gotowych do podjęcia działań naprawczych o tym charakterze. Średnią gotowość w tym zakresie przejawia 35% badanych. Ponad 20% nie chce podjąć działań zmierzających do

zadośćuczynienia ofercie polegających np. na uczestniczeniu w terapii czy pracach na rzecz społeczności lokalnej.

Wykres 3. Poziom gotowości do zadośćuczynienia usługowego badanych osób (dane w n)

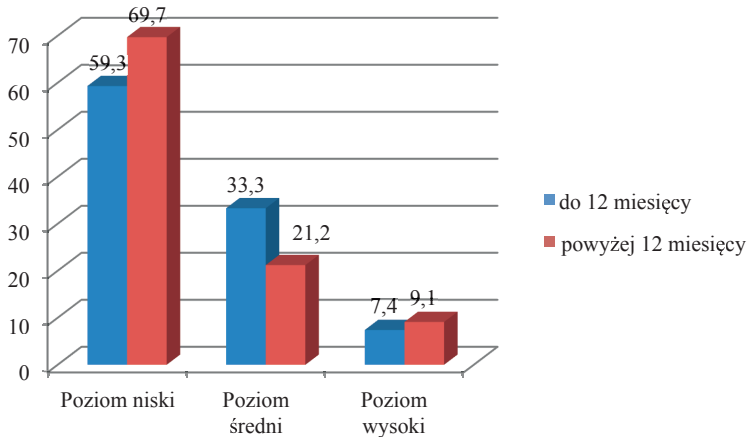
Źródło: badania własne.

Po określeniu poziomu gotowości do zadośćuczynienia sprawdzono, czy występują różnice w tym zakresie między grupą osób odbywających karę pozbawienia wolności do roku a grupą odbywającą tą karę powyżej 12 miesięcy. Uzyskane dane przedstawiono na wykresach 4–6.

W obu badanych grupach najwięcej osób nie wykazywało gotowości do podjęcia działań naprawczych wobec pokrzywdzonych. Wśród mężczyzn, którzy przebywali w chwili badania w zakładzie karnym nie dłużej niż 12 miesięcy, $\frac{1}{3}$ cechowała się średnim poziomem tej gotowości. Natomiast w grupie osób odbywających karę przynajmniej od roku, $\frac{1}{5}$ przejawiała chęć podjęcia działań naprawczych na przeciętnym poziomie. W obu porównywanych grupach tylko pojedynczy ankietowani byli gotowi zadośćuczynić osobom przez siebie pokrzywdzonym. Analiza testem chi-kwadrat wykazała, że między badanymi grupami nie występują różnice w zakresie poziomu gotowości do zadośćuczynienia.

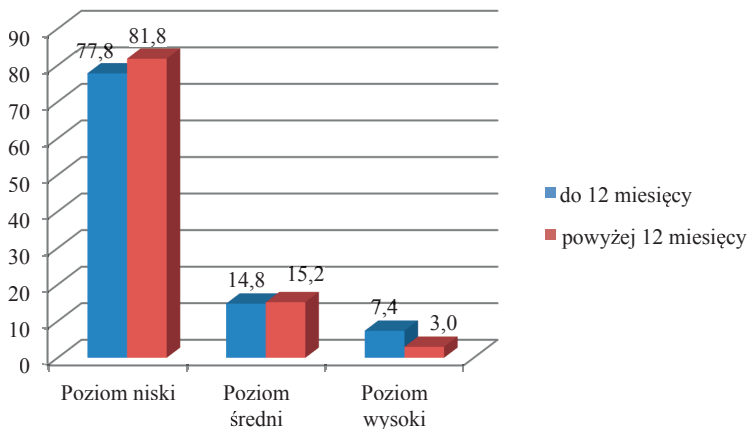

Wykres 4. Poziom gotowości do zadośćuczynienia badanych osób z uwzględnieniem długości pobytu w zakładzie karnym (dane w %) $\chi^2=1,118$; $df=2$; $p<0,572$; V Cramera=0,136

Źródło: badania własne.

Wykres 5. Poziom gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materyjnego badanych osób (dane w %) $\chi^2=0,600$; $df=2$; $p<0,741$; V Cramera=0,100

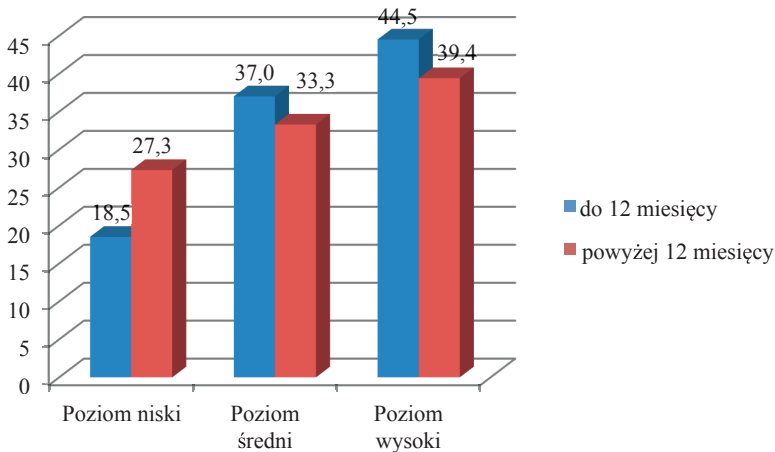
Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość osób przebywających zarówno krócej niż 12 miesięcy, jak i dłużej niż rok w zakładzie karnym nie wykazywała chęci do podjęcia działań naprawczych o charakterze emocjonalnym lub materialnym. Również w obu grupach jedynie pojedyncze osoby były gotowe zadośćuczynić swoim ofiarom lub rozważyły taką możliwość. Na podstawie analizy testem chi-kwadrat można stwierdzić, że między grupą badanych mężczyzn przebywających w zakładzie karnym do 12 miesięcy a grupą ankietowanych przebywających tam powyżej roku nie ma różnic w zakresie poziomu gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego.

Następnie sprawdzono, czy występują różnice między badanymi grupami w zakresie poziomu gotowości do zadośćuczynienia usługowego.

Wykres 6. Poziom gotowości do zadośćuczynienia usługowego badanych osób (dane w %)

$\chi^2=0,637$; $df=2$; $p<0,727$; V Cramera=103

Źródło: badania własne.

W obu badanych grupach najwięcej osób przejawia gotowość do zadośćuczynienia usługowego. $\frac{1}{3}$ mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności przynajmniej od roku oraz ponad $\frac{1}{3}$ badanych przebywających w zakładzie karnym nie dłużej niż 12 miesięcy wykazuje chęć do podjęcia działań naprawczych o tym charakterze na poziomie przeciętnym. Najmniej osób w obu grupach cechuje się niskim poziomem te

gotowości. Analiza testem chi-kwadrat wykazała, że nie występują istotnie statystycznie różnice między badanymi grupami w zakresie gotowości do zadośćuczynienia usługowego.

Kolejnym etapem było sprawdzenie, czy występują różnice średnich między badanymi grupami w zakresie gotowości do zadośćuczynienia oraz jej składowych.

Spełnione zostały założenia dla testu t-Studenta, dla grup niezależnych, dla zmiennej „gotowość do zadośćuczynienia” (wynik ogólny) oraz dla zmiennej gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego. Dla tych dwóch zmiennych został wykorzystany test parametryczny t-Studenta dla grup niezależnych.

Tabela 2. Różnice w zakresie średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia badanych osób

Zmienne:	Do 12 miesięcy		Powyżej 12 miesięcy		t	p
	M	Sd	M	Sd		
Gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego	18,88	5,05	17,66	5,07	,930	n.i.
Gotowość do zadośćuczynienia (wynik ogólny)	30,07	7,53	28,24	8,09	,906	n.i.

Źródło: badania własne.

Analiza testem t-Studenta dla grup niezależnych wykazała, że nie występują istotne statystycznie różnice w zakresie średnich ogólnej gotowości do zadośćuczynienia oraz zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego między porównywanymi grupami.

Zmienna gotowość do zadośćuczynienia usługowego nie ma rozkładu normalnego, w związku z tym zastosowany został test nieparametryczny U Manna-Whitney’a.

Na podstawie analizy testem U Manna-Whitney’a można stwierdzić, że nie występują istotnie statystycznie różnice w zakresie zadośćuczynienia usługowego między porównywanymi grupami.

Tabela 3. Różnice w zakresie średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia badanych osób

Zmienne:	Do 12 miesięcy		Powyżej 12 miesięcy		Z	p
	M	Sd	M	Sd		
Gotowość do zadośćuczynienia usługowego	11,00	4,16	10,66	3,98	-,410	n.i.

Źródło: badania własne.

Zakończenie

Gotowość do zadośćuczynienia stanowi podstawę do udziału w mediacjach w sprawach karnych, zwłaszcza tych prowadzonych już na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności. Uzyskane wyniki badań własnych wskazują, że badane osoby nie wykazują ogólnej gotowości do zadośćuczynienia oraz do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego. Natomiast zdecydowana większość ankietowanych przejawia wysoki lub średni poziom gotowości do zadośćuczynienia usługowego. Podstawą udziału w mediacjach dotyczących konfliktów o charakterze prawnym jest przejęcie przez sprawcę przestępstwa odpowiedzialności za swoje działania oraz aktywny udział w tym procesie osoby pokrzywdzonej. Oznacza to, że brak chęci do podjęcia działań naprawczych jest istotną przeszkodą w udziale w mediacjach po wyroku.

Hipoteza robocza zakładająca, że osoby, które dłużej przebywają w zakładzie karnym będą przejawiać wyższy poziom ogólnej gotowości do zadośćuczynienia oraz gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego i usługowego niż osoby, które odbywają pierwsze miesiące kary pozbawienia wolności, nie została potwierdzona. Między badanymi grupami nie stwierdzono różnic zarówno w poziomie gotowości do zadośćuczynienia oraz jej składowych, jak i między średnimi wynikami tych zmiennych.

Podobne wyniki badań uzyskała A. Lewicka-Zelent. Badane osoby odbywające karę pozbawienia wolności nie przejawiają gotowości do podjęcia działań naprawczych wobec osób pokrzywdzonych w wyniku dokonanych

przez nich przestępstw⁴². Także Ewa Trojanowska na podstawie wyników badań własnych, którymi objęła grupę recydywistów penitencjarnych, stwierdziła, że badane osoby nie przejawiają gotowości do zadośćuczynienia⁴³.

Prowadzone badania mają charakter eksploracyjny i wymagają powtórzenia na większej próbie. Gdyby wyniki kolejnych badań wykazały, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności nie wykazują gotowości do podjęcia działań naprawczych wobec osób pokrzywdzonych, wówczas należałoby projektować takie oddziaływania resocjalizacyjne, żeby rozwijać ten wymiar, aby w ten sposób przygotować osoby odbywające karę pozbawienia wolności do udziału w mediacjach. Tego rodzaju oddziaływania mogą się także przyczynić do realizacji wspomnianego już celu wykonywania kary pozbawienia wolności, czyli kształtowania m.in. poczucia odpowiedzialności.

Bibliografia

Literatura

Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Chojnacka M., Jodłowska D., *Bo zupa była za słona – program przeznaczony dla sprawców przestępstw przeciwko rodzinie*, w: *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2013, s. 162–168.

Czayka-Chelmińska K., Glegoła-Szczap M., *O specyfice mediacji rodzinnej. Kilka refleksji na marginesie rozwiązań prawnych regulujących w Polsce stosowanie mediacji*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Oficyna a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2009, s. 271–280.

Gójska A., *Mediacja w sprawach rodzinnych. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Grudziecka M., Książek J., *Mediacja sprawdziła się jako instytucja dla pokrzywdzonych*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 64–80.

---

⁴² A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017, s. 94–106.

⁴³ E. Trojanowska, *Gotowość do zadośćuczynienia a empatia u osób odbywających karę pozbawienia wolności – komunikat z badań*, „Kultura i Wychowanie” 2017, nr 12, s. 17–18.

Hyb L., *Praca ze skazanymi w środowisku zamkniętym*, w: *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wydawnictwo WSH w Radomiu, Radom 2010, s. 43–54.

Kalinowska-Prokopowicz B., *Program przeciwdziałania przemocy rodzinie*, w: *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2013, s. 160–162.

Karbarz-Górka J., *Rozważania na temat pozytywnych aspektów mediacji po wyroku*, w: *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gretkowski, D. Karbarz, Drukarnia Offsetowa Marlex, Stalowa Wola 2009, s. 169–170.

Lewicka-Zelent A., *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.

Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.

Michel M., *Rola mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą czynu karnego lub przestępstwa w procesie karnym w kontekście idei sprawiedliwości naprawczej*, w: *Niebanalny wymiar resocjalizacji*, red. S. Przybyliński, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010, s. 45–57.

Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, w: *Resocjalizacja*, tom 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, PWN, Warszawa 2008, s. 57–80.

Poznaniak W., *Zaburzenia w uspołecznianiu u przestępców. Analiza niektórych mechanizmów psychologicznych*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1982.

Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, w: *Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Wydawnictwo LEX a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2015, s. 139–156.

Skrobotowicz G.A., *Mediacja w sprawach o przemoc w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3, s. 80–97.

Trojanowska E., *Gotowość do zadośćuczynienia a empatia u osób odbywających karę pozbawienia wolności – komunikat z badań*, „Kultura i Wychowanie” 2017, nr 12, s. 11–22.

Winiarek K., *Mediacja po wyroku*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Wydawnictwo Liber, Warszawa 2005, s. 199–223.

Wojciechowski L., Sankowski J., *Oddziaływania korekcyjne personelu więziennego wobec skazanych z art. 207 i 209 k.k.*, w: *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*, red. A. Lewicka-Zelent, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2017, s. 145–160.

Wrona G., Płatek M., *Kilka przykładów zastosowania sprawiedliwości naprawczej*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Wydawnictwo Liber, Warszawa 2005, s. 147–169.

Zajączkowska J., *Mediacja ofiara–sprawca. Sposób na lęk, agresję, przemoc*, „Gospodarka Rynek Edukacja” 2012, nr 1, s. 45–49.

Zajęcka B., *Terapia osób uzależnionych od alkoholu w jednostkach penitencjarnych*, w: *Wychowanie do dialogu*, red. K. Rędziński, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2008, s. 125–140.

Zielińska E., *Mediacja w sprawach karnych o przemoc w rodzinie – skala i efektywność w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017.

Akty prawne

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2020, poz. 218 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2020, poz. 523 t.j.).

Źródła internetowe

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>, dostęp: 13.12.2019.

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Stop-przemocy-druga-szansa-04>, dostęp: 22.11.2019.

<https://www.sw.gov.pl/strona/oferta-programowa-dla-skazanych-sprawcow-przemocy>, dostęp: 22.11.2019.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r.*, Warszawa 2018, <https://www.gov.pl/attachment/4002398e-462d-4d27-af3c-a6683469dac7>, dostęp: 13.08.2019.

Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Prawomocne osądzienia osób dorosłych 2013–2017*, Warszawa 2019, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/>, dostęp: 13.12.2019.

Niełaczna M., *Mediacje prowadzone w sprawach karnych*, <https://interwencjaprawna.pl/docs/mediacje-karne.pdf>, dostęp: 18.12.2019.

Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej oraz Memorandum Wyjaśniające, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji>, dostęp: 22.11.2019.